

30 JUNI 1991 NR. 22

INDUSTRIEEL ERFGOED IN VLAANDEREN

AFGIFTEKANTOOR: 8501 BISSEGEN

Verschijnt 5 x per jaar in de maanden januari, maart, juni, september en november.

VLAAMSE VERENIGING VOOR INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE VZW

Postbus 30 - 9000 Gent - 12

Verantwoordelijke uitgever: Adriaan Linters - Bissegemplaats 6 - 8501 Bissegem

KOLOFON

Industrieel Erfgoed in Vlaanderen is een nieuwsbrief uitgegeven door de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie vzw, postbus 30, 9000 Gent 12.

De teksten van dit nummer zijn afkomstig van E. Clauw, Y. Coutant, A. Linters, A. Pillen, J. Sauwens, H. Van Royen, L. Wante.

Eindredactie van dit nummer A. Linters en L. Wante

Deze nieuwsbrief wordt uitgegeven met de steun van Vraag en Aanbod

VRAAG & AANBOD

INHOUD

Editoriaal	p. 2
Monumentenzorg, een interdepartementale aangelegenheid	p. 3
Campagne I.E.	p. 4
Het industrieel erfgoed naar de beurs	p. 5
Monumenten, sentimenten van het post-industriele tijdperk	6
PROVINCIE ANTWERPEN	p. 8
Boom	
PROVINCIE BRABANT	p. 8
Hoegaarden	
PROVINCIE LIMBURG	p. 8
Eisden	
PROVINCIE OOST-VLAANDEREN	p. 9
Brouwerijen	
Baasrode	
Laarne	
Hamme	
PROVINCIE WEST-VLAANDEREN	p. 10
Westtoers	
Jonge Cowboys	
Brugge	
Harelbeke	
Izegem	
Gistel	
BUITENLAND	p. 13
Nederland	
VERSCHENEN	p. 14
ZOEKERTJES	p. 15
IN MEMORIAM	p. 15
KALENDER	p. 16

Foto voorpagina: Mijnebouw van Eisden op 1 mei 1991

EDITORIAAL

De 'Campagne Industrieel Erfgoed Vlaanderen' is voorbij. Voor al degenen die bij de organisatie betrokken waren, zowel vanuit de VVIA als in lokale groepen, wordt een (voorlopige) streep gezet onder een drukke periode, die ongetwijfeld sporen zal nalaten op de verdere ontwikkeling van de industriële archeologie.

In totaal werden – los van de Open Monumentendag 1990 – in méér dan zeventig Vlaamse gemeenten kleine of grote initiatieven genomen. De belangstelling voor het industrieel erfgoed kende een belangrijke sprong voorwaarts.

Op dit ogenblik dienen de verworvenheden van voorbije maanden geconsolideerd, dienen stappen gezet te worden om datgene waarvoor op zo'n ruime schaal aandacht gevraagd wordt, ook daadwerkelijk te bestuderen, te behouden, en te ontsluiten voor het publiek.

Tijdens de afsluitende studiedag van de Campagne bleek dat in Vlaanderen maar bitter weinig onderzoek gedaan wordt naar het industrieel en technologisch verleden van Vlaanderen, dat het *wetenschappelijk onderzoek* op het vlak der industriële archeologie maar een mager beestje is. Universiteiten en hogescholen (en niet alleen de historische richtingen) moeten op dit vlak een verantwoordelijkheid opnemen, maar eveneens lokale heemkundige en culturele kringen. Wij staan nog veraf van het Engelse voorbeeld, waar in elke streek wel studiegroepen bestaan die het industrieel verleden inventariseren en onder de loupe nemen.

Het industrieel erfgoed moet *geïventariseerd* worden. Wij hebben nog steeds géén overzicht van welke leegstaande brouwerijen of oude elektriciteitskabinets Vlaanderen nog bezit. Hoe kan men een keuze maken voor behoud, wanneer men geen inzicht heeft in hetgeen nog bestaat? Dit is derhalve een aansporing om mee te werken aan de actie 'Maak Uw Industrieel Verleden Bekend!', die zij in het najaar terug willen aanzwengelen: de inventarissteekkaarten zijn gratis bij de VVIA verkrijgbaar!

Vlaanderen dient dringend een adequaat beleid te ontwikkelen voor het behoud van het industrieel erfgoed, en de nodige middelen (niet alleen of niet uitsluitend financieel) vrij te

maken voor de specifieke problemen van het industrieel erfgoed.

En het industrieel erfgoed moet meer en meer een functie krijgen. Vlaanderen staat nog niet verinzake het *hergebruik* van industriële gebouwen, en op dat vlak dienen onze architectuurscholen en architectuurorganisaties dringend aan 'bijscholing' te werken.

Tenslotte moeten wij meer en meer zélf onze verantwoordelijkheid opnemen voor het behoud en de ontsluiting van het industrieel erfgoed. Wij hebben dringend nood aan lokale komités die – zoals in andere landen – industriële sites zélf gaan beheren: via erfpacht, via huur, via aankoop, via onderhandse overeenkomsten. De voorbeelden zijn gegeven: bij de kartonfabriek Winderickx in Alsemberg, de brouwerij 'De Snoek' in Alveringem, de vlaszwingelmolen in Heule en de elektriciteitsmolen in Gistel. Op al deze plaatsen sloten actieve lokale groepen een overeenkomst met de eigenaars, zodat deze unieke monumenten onder de beste omstandigheden – tot ieders tevredenheid – een toekomst krijgen. En ook de VVIA nam reeds op één plaats haar verantwoordelijkheid op, voor het behoud van de RTT-creosoteerwerf in Oostende.

Waarop wachten onze leden om gelijkaardige formules in hun buurt eveneens toe te passen.

De VVIA is bereid haar ervaring, begeleiding en steun ter beschikking te stellen.

Wij wachten op UW initiatief.

A. Linters
voorzitter

PATRIMONIUMZORG, EEN INTER-DEPARTEMENTALE AANGELEGENHEID

Johan Sauwens,
Gemeenschapsminister van
Openbare Werken en Verkeer.

In 1936 werd de 13de eeuwse Bergmolen van Tiegem geveld, niet door een windstoot, maar door barbaarsheid. De afbraak paste in het scenario van een film die Herman Teirlinck in Zuid-Vlaanderen draaide. Voor het symbool van een 'andere' levenshouding en een 'andere' economie waren er in de nieuwe industriële samenleving nog nauwelijks enige aandacht en respect. De oude wereld werd blindelings afgebroken.

Meer dan een halve eeuw later blijkt de verarming van het landschap zich onafgebroken, én zelfs nog ingrijpender te hebben doorgezet. Om aan de versnelde evolutie op economisch en maatschappelijk vlak tegemoet te komen werden het oude natuur- en cultuurlandschap verder opgeofferd. De hechte relatie 'wonen'werken' werd quasi helemaal opgeheven. Het beroep werd nauwelijks nog in de directe omgeving van de woning uitgeoefend. De sterk toegenomen mobiliteit weerspiegelt zich in een grote uitbreiding van de wegeninfrastructuur. Vlaanderen, dat reeds op het einde van de 18de eeuw het dichtste kanalen- en wegennet ter wereld bezat, is door zijn veelheid aan water-, spoor- en autowegen als het ware opgedeeld in repelperceeltjes. Samen met de grote industriezones en de nieuwe – al dan niet sociale – woonwijken die sinds enkele decennia – veelal zonder al te veel ruimtelijk inzicht – in het hinterland van de steden worden ingeplant, heeft de verkeersinfrastructuur de grote open ruimtes in Vlaanderen verorberd. Thans bedreigt de nakende opening van de kanaaltunnel de laatste grote aaneengesloten ruimte in Vlaanderen, met name de perifere Westhoek. Natuurmonumenten als de Veurne-Ambachtse polders moeten omwille van de leefbaarheid van het sterk geïndustrialiseerde Vlaanderen

behouden blijven. Plannen om dit unieke middeleeuwse cultuurlandschap met een autosnelweg te doorsnijden worden dan ook best voorgoed opgeborgen. Zijn toekomst ligt naast de landbouw immers in de zachte toeristische recreatie. Even desastreus voor het oude cultuurlandschap zijn de ruilverkavelingswerken. Met het trekken van sloten, het afgraven van verhevenheden, het vullen van depressies en het verlagen van de grondwaterafzet gaan de ecologische en archeologische waarden zonder pardon op de schop en worden ze vernietigd. Waarom geen zachte ruilverkavelingswerken daar waar zij omwille van de schaalvergroting en de intensivering in de landbouw nodig zijn? Een zachte of 'groene' ruilverkaveling waarbij de agrarische inrichting gekoppeld wordt aan versterking van de duurzame

Johan Sauwens (14.3.51) is licentiaat in de rechten. Tussen 1976 en 1979 was hij nationaal voorzitter van de Volksunie Jongeren. In 1985 werd hij volksvertegenwoordiger voor de Volksunie en in oktober 1988 werd hij aangesield als Gemeenschapsminister van Openbare Werken en Verkeer. Daarnaast is hij ook sinds 1975 ondervoorzitter van de GOM - Limburg. Het kabinet van de Gemeenschapsminister is gevestigd in de Trierstraat 92, 1040 Brussel.

natuur en het behoud van het archeologisch erfgoed, moet mogelijk zijn. Alvast hoopvol voor ons archeologisch patrimonium, dat steeds stiefmoederlijk behandeld is, is dat er uiteindelijk werk gemaakt wordt van een decreetgeving tot bescherming van dit cultuurpatrimonium.

Ofschoon er voor ons bovengronds cultureel erfgoed echter wel, én dit reeds sinds 1931, een wetgeving op het behoud ervan bestaat, kregen deze cultuurmonumenten evenmin de aandacht die ze verdienden. Als erfgenamen van dit erfgoed zijn wij tegenover onze erfelers doorgaans enkel bewust (geweest) van onze rechten, en niet van onze plichten. De na-oorlogse wegwerpmatschappij die de hedendaagse mens volledig in haar greep heeft, heeft net zoals voor ons natuur- en cultuurlandschap waarin onze cultuurmonumenten ingebed zijn, nauwelijks aandacht, laat staan eerbied, voor de woon- en werkculturele relictten uit ons verleden. Om optimaal te functioneren in de maatschappij waarin men leeft, is het nochtans van het allergrootste belang de eigen geschiedenis te kennen, zich bewust te zijn van de inhoud van de eigen cultuur en haar wortels. Om die kennis en dat inzicht te verwerven is het behoud van de nog aanwezige woon- en werkculturele getuigenissen uit het verleden een 'conditio sine qua non'. Het woonecultureel patrimonium mag niet enkel een beeld ophangen van hoe de meer gegoeden in kastelen, landhuizen, grote hoeven of patriciërswoningen huisden, maar moet ons in staat stellen de leefwereld van het gehele Vlaamse volk te vatten. Dat de omgeving van de site daarbij van even groot belang is staat mijn inziens huiten kijf. Wat ons werkcultureel erfgoed betreft, moet de overheid die voor de monumentenzorg bevoegd is, er evenzeer over waken dat op termijn via het behoud in situ van pre-, proto- en industriële relictten een coherent beeld van ons industrieel verleden kan opgehangen worden. Het niet-behouden van een representatief gedeelte van het

Limburgs mijnpatrimonium zou derhalve niet alleen een onherstelbare bres slaan in ons cultuurarchief, maar ook getuigen van een totaal gebrek aan eerbied voor het zwoegen en het leed van onze voorouders.

Daar patrimoniumzorg mijns inziens een interdepartementale aangelegenheid is, heb ik in het begin van mijn ambtstermijn opdracht gegeven tot het inventariseren van alle constructies die onder het Ministerie van Openbare Werken en Verkeer ressorteren en van industrieel-archeologisch oogpunt belangrijk zijn. De bekomen informatie resulteerde inmiddels tot het opstar-

ten van enkele projecten, waaronder de restauratie en revalorisatie van de zestiende-eeuwse 's Hertogenmolens te Aarschot en de Drietrapslus te Ooigem. Omdat transport van meet af aan één van de knelpunten van het industrieel erfgoed is, is het herwaarderen van dit aspect van ons industrieel erfgoed eveneens één van mijn beleidsopties. In concreto heb ik de Vlaamse Vervoermaatschappij (De Lijn) opdracht gegeven om de laatste vijf historische tramrijtuigen van de regio Antwerpen te restaureren voor het Antwerps Tram- en Autobusmuseum, in het kader van Antwerpen Culturele

hoofdstad van Europa. Tevens kreeg De Lijn de opdracht om haar historisch patrimonium aan rollend materiaal te restaureren en te onderhouden zodat op middellange termijn dit materieel optimaal kan voorgesteld worden aan het publiek in de twee bestaande Vlaamse musea voor streek- en stadsvervoer. Als dusdanig wil ik vanuit mijn departement een constructieve bijdrage leveren tot het behoud van ons patrimonium, dat tegelijk een zorg om de leefbaarheid van ons land is. De sensibiliseringscampagnes van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie zijn vanuit die context dan ook van het allergruotste belang.

CAMPAGNE INDUSTRIEEL ERFGOED VLAANDEREN 1990-1991

Zoals voorzien werd de 'Campagne Industrieel Erfgoed Vlaanderen' afgesloten op Flanders Technology, niet alleen met een congres maar zelfs met een heuse deelname aan de beurs zelf. De campagne heeft heel wat succes gekend enerzijds langs de inventarisfiches die we mochten ontvangen, anderzijds door de vele plaatselijke initiatieven die we in de loop van de campagne gekend hebben. Ook de media hebben op verschillende wijzen hun steentje bijgedragen tot de sensibiliseringscampagne die we gevoerd hebben.

We houden er dan ook aan iedereen te danken, die bijdroeg tot het succes van de 'Campagne Industrieel Erfgoed Vlaanderen' en in het bijzonder ook de leden van het beschermkomité die hun morele steun aan deze campagne verleenden. Hierbij volgt nog even de lijst van het beschermkomité:

Ludo ABICHT, Voorzitter F. Masereel-fonds

Herman BALTHAZAR, Gouverneur van de Provincie Oost-Vlaanderen

Paul BERCKMANS, Diensthoofd Stichting Technologie Vlaanderen

Eddy BRUYNINCKX, Secretaris-Generaal Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen

Urbain CLAEYS, Commissaris-Generaal Vlaams Commissariaat-Generaal voor Toerisme

Daniel COENS, Gemeenschapsminister van Onderwijs

Herman CRAEYBECKX, Voorzitter Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

Norbert DE BATSELIER, Vice-voorzitter van de Vlaamse Executieve en Gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie

C. Guido DE DIJN, Voorzitter Vlaamse Afdeling van ICOMOS

Karel DE MEULEMEESTER, Secretaris-Generaal VTB

Johan DE MIJNCK, Voorzitter Belgica Nostra

Alex DE VOS, Voorzitter Vlaamse Museumvereniging

Patrick DEWAELE, Gemeenschapsminister van Cultuur

W. DE WIT, Co-voorzitter STI-VVTI Studiecetrum voor Techniek en Ingenieurswetenschappen

Roger DE WULF, Gemeenschapsminister van Tewerkstelling

L. FRATEUR, Vice-Voorzitter Vereniging Vlaamse Leerkrachten

Jaak GABRIELS, Algemeen Voorzitter Volksunie

Gaston GEENS, Voorzitter van de Vlaamse Executieve

Jan GERRITS, Voorzitter Verbond voor Heemkunde

Hilde HOUBEN-BERTRAND, Voorzitter Vlaamse Adviesraad voor Toerisme

Aloïs JANS, Voorzitter Federatie van Nederlandstalige Geschied- en Oudheidkundige Kringen van België

François JANSSENS, Voorzitter ABVV

A. KINSBERGEN, Gouverneur van de Provincie Antwerpen

Roland LARIDON, Algemeen Voorzitter Vermeylenfonds

Jan LENSSENS, Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin

L. MAEBE-MERTENS, Voorzitter Federatie van Toeristische Gidsengroeperingen vzw

Johan MALCORPS, Politiek sekretaris AGALEV

Willy PEIRENS, Nationaal Voorzitter ACV

R. PIRYNS, Algemeen Voorzitter van het Algemeen Nederlands Congres

G. ROYMANS, Co-voorzitter STI-VVTI Vereniging van Vlaamse Hogeschoolingenieurs

Johan SAUWENS, Gemeenschapsminister van Openbare Werken en Verkeer

E. THIELEMANS, Nationaal Voorzitter VKW vzw

Ernest VAN BUYNDER, Algemeen Voorzitter van het Willemsfonds

Baron Andries VAN DEN ABEELE, Voorzitter ICOMOS-België

Luc VAN DEN BOSSCHE, Gemeenschapsminister van Binnenlandse Aangelegenheden en Openbaar Ambt

Frank VANDENBROUCKE, Voorzitter SP

H. VANDERMEULEN, Gouverneur van de Provincie Limburg

Lieven VAN GERVEN, Nationaal Voorzitter Davidsfonds

Frans VAN MECHELEN, Nationaal Voorzitter BGJG

Olivier VANNESTE, Gouverneur van de Provincie West-Vlaanderen

Herman VAN ROMPUY, Voorzitter CVP

Louis VANVELTHOVEN, Voorzitter van de Vlaamse Raad

Piet VAN WAEYENBERGE, Algemeen Voorzitter VEV

Guy VERHOEFSTADT, Voorzitter PVV

L.G. WAIJNIEL, Gemeenschapsminister van Ruimtelijke Ordening en Huisvesting

Hugo WECKX, Gemeenschapsminister voor Volksgezondheid en Brusselse Aangelegenheden

R. WEILER, Algemeen Voorzitter KVIV

Els WITTE, Voorzitter Raad van Beheer BRT

HET INDUSTRIEEL ERFGOED NAAR DE BEURS

Niet naar de aandelenbeurs, maar naar het Vakantiesalon en naar Flanders Technology. Dit was één van de eerste concrete initiatieven van het Samenwerkingsplatform voor industrieel-archeologische organisaties in Vlaanderen.

Met de VVIA en de VVV Industrieel Erfgoed op kop hielden vertegenwoordigers uit alle Vlaamse regio's permanentie op het Vakantiesalon. De stand van 4x4 meter en de diareeks trok véél belangstelling, vooral op de ogenblikken dat de oude trapdegelpers van het drukkerijmuseum Strobbe bediend werd. In totaal gingen meer dan 6000 gemeenschappelijke folders de deur uit.

Dank zij de Stichting Flanders Technology International werd de VVIA in de gelegenheid gesteld om de rondreizende groeitentoonstelling 'Industrieel Erfgoed in Vlaanderen' op FTI'90 op te stellen. De tentoonstelling vulde de volledige achterwand van de reusachtige hall 8 (waar ook de spanten van Horta's Volkshuis opgesteld stonden). Voor die gelegenheid werd de stand opgebouwd met medewerking van het Nationaal Vlasmuseum (stelde de pop van een zwingelaar ter beschikking), de vzw Vrienden van Preetjes Molen (dank zij hun konden wij het zwingelen op een Vlaamse stermolen demonstreren - zodat de 'lemen' in het rond vlogen), het Ecomuseum en Archief van de Boomse Baksteen (dat het maken van handvormbakstenen kwam demonstreren), het Monumentencomité Beringen en het Mijnmuseum van Beringen (die ons o.m. mijnlampen en een mijnwagentje leenden), de firma Vyncke Warmtetechniek en de Stoomstichting West-Vlaanderen (met wiens hulp wij een Bolinckx-monocylinderstoommachine naar Flanders Expo verhuisden), en andermaal de trapdegelpers van het Drukkerijmuseum Strobbe. Dank zij Barco konden wij permanent de film 'Erven met Eerbied' vertonen, en de firma Meyvaert leverde tentoonstellingskasten voor het veilig opbergen van breekbare en waardevolle stukken.

Flanders Technology was voor degenen die er permanentie hielden een belangrijke belevenis. Temidden van de moderne techniek was de belangstelling voor het verleden bijzonder groot: voor een Japanse delegatie moesten wij trouwens paneel per paneel uitleg geven, de toestellen demonstreren - terwijl alles ijverig door hen op video vereeuwigd werd! Er werden ongeveer 3500 folders door bezoekers meegenomen, en er

kwamen naderhand zelfs Engelstalige reacties binnen. De belangstelling kwam voornamelijk van personen van 50 jaar en meer, en van 20 à 35 jaar - wat ook een bociende vaststelling is.

Zowel het Vakantiesalon als FTI brachten ons in contact met twee volledig verschillende soorten publiek. Het was een belangrijke ervaring, die voor herhaling vatbaar is

Zicht op de stand tijdens het Vakantiesalon

Er was ruime belangstelling voor de zwingelmolen op FTI.

MONUMENTEN: SENTIMENTEN VAN HET POST-INDUSTRIELE TIJDPERK ?

Vrijdag 22 maart werd Antwerpen terug onder de voet gelopen door de Nederlanders. Aanleiding was gelukkig niet een zuipfestijn zoals dat in Antwerpen wel eens meer voorvalt, wel een congres over monumentenzorg. De organisatie was in handen van de Koning Boudewijnstichting en haar Nederlandse zustervereniging, de Stichting Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming. Onderwerp van de studiedag: de betekenis en het functioneren van het industrieel erfgoed in de post-industriële samenleving.

Tijdens het voormiddagprogramma stak Antwerpen zijn beste beentje voor en presenteerde aan het internationaal publiek door middel van busronddritten de problemen en eventuele oplossingen om de relikten uit haar industrieel verleden te bewaren en te herbestemmen. De 3 deelgebieden van Stad aan de Stroom, naam van het project, bestaan uit het Zuid, de Kaaien en het Eilandje. Voor elk van deze deelgebieden trekt men internationale stedenbouwkundigen aan om zinvolle toekomstperspektieven uit te denken. De resultaten van dit internationaal denk- en tekenwerk mogen best gezien worden, maar we stellen ons toch wel vragen bij de manier waarop sommige van die mensen op de probleemstellingen anticiperen. De Spaanse architecte Beth Galí bijvoorbeeld ontwierp een plan voor de kaaien aan het Zuiderterras, een uitverkoren wandelplaats voor de Sinjoren. In het oog springend aan die kaaien zijn de zich langs beide kanten van het Steen uitstrekende 'hangars' of loodsën, die verwijzen naar de vroegere havenactiviteiten. De Spaanse architecte kon niet meteen een nieuwe zinvolle functie geven aan deze beschermde (!) relikten en vond ze dan ook overbodig. Haar oplossing: tegen de vlakte ermee. Stad aan de Stroom heeft daar blijkbaar geen moeilijkheden mee. Ze zouden moeten beter weten! Want pijnlijk werd het, toen we onze schreden wendden naar het Eilandje. Daar liggen immers de restanten van het 'trauma van Antwerpen'. Voor de Koninklijke Stapelhuizen, den Entrepot, vond men indertijd ook geen zinvolle herbesteding. Volgens Stad aan de Stroom zou dat nu niet meer mogelijk zijn. Wij hebben onze bedenkingen...

Tijdens het namiddagprogramma dat plaats vond in het luisterrijke decor van de Antwerpse Opera werd dieper inge-

gaan op de betekenis en het hergebruik van industrieel-archeologische gebouwen en voorwerpen. De eerste spreker, Bart Verschaffel - cultuurfilosoof, zocht naar de kollektieve, monumentale betekenis van die overblijfselen uit een vroegere periode. Waarom en wanneer beschouwen we een gebouw of een voorwerp, bijvoorbeeld een pomp, als een monument? Het antwoord op die vraag is zeker in onze hedendaagse televisie-wereld niet gemakkelijk. Het publieke of 'monumentale' staat nu door de media voortdurend op de voorgrond en vraagt niet meer om behoud. Terwijl monumenten ons helpen om ons te plaatsen in een tijds kader, een historisch decor. Wat 'toeristische bruikbaarheid' betreft, maakt Verschaffel zich weinig illusies: 'het strikt historische toerisme is, door de geringe spektakelwaarde en de moeilijke bereikbaarheid van vele monumenten een 'moeilijk produkt', en wanneer men toeristisch denkt zal men monumenten selekteren, restaureren en herbesteden op die wijze die vele betrokkenen niet bevalt.

Het meest effectieve argument in de maatschappelijke discussie is het argument dat bewust vermijdt de betekenis of de waarde van het monument ter sprake te brengen, maar voorzichtig suggereert dat het monument niet echt in de weg staat, 'dat het niet echt dunder is om...', 'dat men hetzelfde kan bereiken ook wanneer men...'. Het zegt dat, in tegenstelling tot wat men veelal denkt - het monument niet stoort'.

Voor wie toch nog mocht overtuigd zijn van het onmiddellijk succes van het historisch toerisme, was het referaat van de Engels-Nederlandse professor Gregory J. Asworth beslist een koude douche. De succesvolle voorbeelden van erfgoedtoerisme, ook met negentiende eeuwse industrieel erfgoed (Lowell, U.S.A. - Ironbridge, Groot-Brittannië), doet velen denken dat succes meteen gega-randeerd is: ze dwalen! De kansen op mislukking zijn veel groter en mislukkingen kosten veel. Het samengaan van erfgoedbescherming en erfgoedindustrie is helemaal niet zo vanzelfsprekend. De verschuiving van een louter

Een deel van de Antwerpse kaaien (foto M. Seresta)

Droogdok in Antwerpen (foto M. Seresta)

beschermende benadering naar een actief inzetten van het erfgoed in de toeristische industrie betekent een radicale verandering in de oriëntatie, organisatie en filosofie. En is er dan al een grote vraag vanuit de toeristische sektor, de concurrentie zal er niet minder om worden. Basisvoorwaarden zijn een ernstige financiële investering en een weloverwogen beleid. Doelaspekten van dit beleid zijn: de consument, een reeks van erfgoedproducten, en reeks van hulpbronnen (elke bruikbare combinatie van monumenten, artefakten, plaatsassociaties, gebeurtenissen, literatuur, enz.) en een 'interpretatie proces' (het samenvoegen, interpretatie is het scheppen van erfgoed, niet alleen zijn promotie of vermeerdering). Een analyse van succesvolle voorbeelden in Groot-Brittannië en een vergelijking met een nieuw potentieel produkt moet een sleutel bieden om de slaagkans te berekenen. Daarnaast dienen we ook het antwoord te vinden op vragen naar het doel van onze onderneming (verkoop van industrieel erfgoed om conserverende, pedagogische, politieke, psychologische of economische redenen?), onze potentiële consumenten (welk segment van de markt en welke segmentatie-strategie) en ons produkt (welke erfgoedproducten kunnen we leveren en hoe zijn ze gepositioneerd ten opzichte van kon-

kurrerende produkten). Als we dan ook nog een goede marketing strategie kunnen ontwikkelen, de juiste verkooptechnieken kunnen aanwenden en over een degelijke organisatorische structuur beschikken, zitten we op rozen. Voldoen we niet aan deze voorwaarden, dan heeft professor Ashworth nog een uitsmijter ter beschikking: 'Als je het doet, doe het goed of ... doe het niet!'. Paradoksaal op dit referaat stond de case-study over watergemalen in Nederland door Peter Nijhof. Momenteel wordt er in Nederland een rijk arsenaal aan diverse historische watergemalen in stand gehouden door kleine organisaties van vrijwilligers. Wie ooit zo een gemaal bezocht heeft, stelt zich de vraag hoe men er in slaagt om publiek te lokken naar die soms verafgelegen gemalen, waar slechts een stoomketel, een stoommachine en een pomp te bezichtigen zijn. Het antwoord is echter simpel: de gemalen zijn en konkretisatie van Nederlands kollektief geheugen en een verwijzing naar de nog steeds in gang zijnde strijd tegen het water. Daarbij bevinden die gemalen zich nog steeds in hun natuurlijke biotoop waarnaar ze tevens verwijzen: het Nederlands polderlandschap. Tot slot spreekt ook in Nederland de zichtbare techniek van een (lieft werkende) stoommachine tot de verbeelding.

De laatste spreker was professor aan de K.U.Leuven, André Loeckx, die de ruimtelijke reconversie van de mijnsite Waterschei onder de loep nam. Uit de samenstelling van het mijn dorp Waterschei spreekt een eigen, nooit eindigend verhaal dat zoekt naar een vervolg. Waterschei is een kunstmatig dorp – een company-town – waar bepaalde lijnen (een spoorweg, de kolenavenues, een kanaal) verwijzen naar een vroeger 'plan d'ensemble', dat trouwens nooit volledig uitgevoerd werd. Daartussen figuren woon-, leef- en ontspanningsvoorzieningen: cités, kerk, park, casino, voetbalplein. De aanleiding tot dit alles – de koolmijn – speelt zelf geen rol in de samenstelling van het geheel, verstopt zich als het ware. Het ERC-project dat op de terreinen van deze koolmijn voorzien is, bevestigt deze situatie. Meer nog, het hoofdgebouw (een industrieel-archeologisch pareltje) wordt naar de achterzijde van het project verwezen. Trouwens het ganze ERC-project schermt zich af van de bestaande situatie. Zodat we de indruk krijgen dat Thyl Gheyselinc's parapadaardje de problematiek van de mijnwerkers in hun leef- en woonsituatie meer als alibi gebruikt dan als een mogelijke oplossing. Maar daar zal Thyl (met een gouden handdruk van 17 miljoen) wel geen boodschap meer aan hebben. EC

PROVINCIE ANTWERPEN

BOOM: Site Frateur (EMABB) verkocht

Bij het ter perse gaan bereikt ons het bericht dat de eigendommen van wijlen Paul Frateur – in onverdeeldheid in een erg probleemvolle nalatenschap – openbaar verkocht werden, w.o. de steenbakkerij en de gebouwen waar EMABB sedert jaren zijn werking rond uitbouw. In eerste instantie slaagde EMABB er niet in de site aan te kopen, en bleef de van overheidswege verhoopte steun uit. Er worden nu nog pogingen gedaan om een oplossing te bereiken, maar in de huidige fase ziet de toekomst er bijzonder zwart uit.

Het viel ons bij een vroeger bezoek trouwens op hoe er in Boom met een beschermd gebied kan gesold worden. Verschillende gebouwen werden zonder vergunning gesloopt of verbouwd (een woning palend aan de vroegere meesterswoning Frateur werd zelfs op een ongelooflijke wijze tot een ferme omgetoverd). Binnen het gebied verrijzen ook een aantal garage-boxen, eveneens zonder vergunning.

Ondanks neergelegde klachten doet zowel het gemeentebestuur als de administratie voor ruimtelijke ordening (waaronder ook monumentenzorg resorteert) alsof hun neus bloedt.

Arm Vlaanderen!

Degenen die op één of andere wijze EMABB willen of kunnen helpen, of een riem onder het hart willen steken, nemen contact op met EMABB, Noevenren 196, 2850 Boom, tel. 03/8881558

BOOM: reactie gemeentebestuur

We kregen een brief van het gemeentebestuur van Boom waarin zij reageren tegen een passage in het artikel 'Erfgoed op zicht' op pagina 4 van onze nieuwsbrief 20. Volgens hun schrijven waren zij wel aanwezig bij het bezoek in september 1990, toen de congressisten van ICCIH'90 op bezoek waren. Maar – zoals we hen ook geantwoord hebben – gaat dit artikel over het bezoek van de patrimoniumboot in de maand juli, en dan was in tegenstelling tot heel wat andere gemeenten niemand van het College aanwezig.

PROVINCIE BRABANT

HOEGAARDEN: Grote Molen wordt wooncomplex

Hoegaarden heeft doorheen zijn geschiedenis een bijzondere band gehad met graan en water, en met de combinatie van beide: bier.

In het begin van deze eeuw werd de 'Grote Molen' van Hoegaarden, oorspronkelijk een graanmolen, ingeschakeld in de suikerfabriek. De molen had niet langer een maalfunctie, maar werkte voortaan als een oppompstation van Gete-water, nodig voor de reinigingsprocessen in de suikerfabriek. Het molencomplex werd verbouwd en verschafte een onderkomen aan de weduwen van de fabrieksarbeiders.

Op initiatief van de n.v. Ecowatt (what's in a name) staat de Grote Molen weldra een grondige opknabbeurt te wachten. De wooneenheden worden gerenoveerd en de waterkracht van de Grote Gete zal gebruikt worden voor het opwekken van elektriciteit.

PROVINCIE LIMBURG

EISDEN: Werkgroep Mijngebouwen ageert

Symbolisch op 1 mei hield de Werkgroep Behoud Limburgse Mijngebouwen de Eisdense mijngebouwen enkele uren symbolisch bezet. Aan het statige hoofdgebouw werd een groot spandoek gehangen met de slogan 'Afbraak Neen!'. De werkgroep is er niet mee gediend dat de voorstellen die van tal van kanten geformuleerd werden, en dat de studie die Prof. Loeckx in opdracht van de Koning Boudewijnstichting maakte, botweg genegeerd worden.

De werkgroep lanceert in de provincie eveneens een affiche-campagne die aandacht vraagt voor de mijngebouwen.

Limburgs front

Terwijl de plaatselijke politici de toekomst van de mijngebouwen nog altijd niet zien zitten, werd op 11 juni j.l. in Waterschei een 'Limburgs Front' van mijnwerkers- en sociale en milieuorganisaties opgericht. Naast een aantal sociale en milieu-eisen, stelt dit front o.m. 'Laat ons onmiddellijk beginnen met een ernstig hergebruik van al onze mijnterreinen en mijngebouwen, en met een herwaardering van onze woonwijken, met respect voor mens en milieu'

Mijngebouwen in de Vlaamse Raad

Omdat de handelingen van de Vlaamse Raad van 21 maart nog niet gepubliceerd werden, kunnen wij onze leden nog geen overzicht geven van het individueel stemgedrag van onze politici naar aanleiding van de motie die ingediend werd door Fr. Brepoels en H. Van Dierden (zie dit tijdschrift nr. 21)

Intussen verscheen wel in het Bulletin van Vragen en Antwoorden (nr. 13, 13 mei 1991, p. 630-631) de tekst van Vraag nr. 118 gesteld door volksvertegenw. Frieda Brepoels, en het antwoord van gemeenschapsminister Waltniel:

"Zoals bekend herbergt het patrimonium van de steenkoolmijnen een aantal industrieel-archeologisch zeer waardevolle gebouwen en constructies. Bij sluiting van de koolmijnen en de sanering van de mijngebieden dreigen veel van deze waardevolle gebouwen te worden gesloopt. Door een aantal organisaties wordt actie gevoerd voor het behoud van een aantal gebouwen.

Graag kreeg ik van de geachte Minister een antwoord op de volgende vragen:

1. Voor welke gebouwen of constructies werd een beschermingsbesluit genomen (in het kader van de wet op de bescherming van de monumenten)?

2. Voor welke gebouwen of constructies werd een beschermingsprocedure ingezet?

3. Welke gebouwen of constructies werden door de overheid aangekocht om behouden te worden?

Het antwoord van de Gemeenschapsminister was kort en bondig:

In mijn antwoord (...) kan ik meedelen dat een voorontwerp van beschermingslijst werd aangelegd voor de mijnsites te Genk-Winterslag en Genk-Waterschei.

Er werden door het Vlaamse Gewest geen gebouwen of constructies aangekocht.

Voor wat dit in de realiteit inhoudt verwijzen wij naar ons vorig nummer.

BROUWERIJEN VAN DE VLAAMSE ARDENNEN

De V.V.I.A. en de Werkgroep Industriële Archeologie Vlaamse Ardennen (WIAVA) zullen ter gelegenheid van de Open Monumentendag, van 13 september tot midden oktober, k. in Ronse een tentoonstelling houden over de geschiedenis van de brouwerijen van deze streek.

Er wordt nog heel wat materiaal gezocht, o.m. oude foto's, reclame-attributen, flesjes, etc...

Wanneer U hieraan wil meewerken neemt U zo spoedig mogelijk contact op met het gekende telefoonnummer: 056/359102

BAASRODE: Scheepvaartmuseum bedreigd

Op 9 juli moet de gemeenteraad van Dendermonde een advies geven over de rooilijnwijziging van de provinciale baan die dwars door de gemeentekern loopt. Niet alleen vanuit stedenbouwkundig standpunt een kermel van formaat, maar de nieuwe rooilijn legt ook het scheepvaartmuseum plat, de oude werkhuizen van de werf Van Praet-Dansaert, en één van de twee droogdokken.

De VVIA legde een uitgebreid gemotiveerd bezwaarschrift neer bij het College van Burgemeester en Schepenen, en na een alarmkreet van de VVIA werden ook bezwaren ingezonden door o.m. Mechelen Binnenstebuiten, de vzw RIM, de Werkgroep Spoorwegmuseum, EMABB, WIADS, de Herisemvrienden, de Patrimoniumboot, Zenne en Zoniën, De Woonsteden door de Ecuwen Heen, Belgica Nostra, Stichting Architectuurmuseum, WIARUG, Prof. L. De Pauw-Deveken (VUB), Openbaar Kunstbezit, e.a. Op plaatselijk vlak werden twee petitie lijsten ingediend, één met 45 handtekeningen en één met 1228 handtekeningen.

Toch is de verwachting dat de plaatselijke CVP-meerderheid, waarschijnlijk gesteund door de PVV-oppositie op 9 juli een gunstig advies zullen geven. De VU zou tegenstemmen en de SP zou zich onthouden.

Nadien gaat het rooilijnplan naar de provincie.

Het is daarom belangrijk dat eveneens van alle mogelijke kanten bij de provin-

cie Oost-Vlaanderen (i.a.v. de gouverneur, Gouvernementsstraat 1, 9000 Gent) aangedrongen wordt om deze flater tegen te gaan.

Soort geruime tijd is eveneens een beschermingsaanvraag voor deze site in behandeling bij gemeenschapsminister Waltniel. Er was reeds gunstig advies vanwege de Koninklijke en vanwege de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen, het Bestuur voor Monumenten- en Landschapszorg en de Provinciale Culturele Dienst. De betekening van het dossier laat echter op zich wachten, ondanks het feit dat er in Baasrode duidelijk een plaatselijke basis bestaat om het beheer van deze site waar te nemen en het behoud en de ontsluiting te garanderen. Waarschijnlijk denkt de minister nog na. U kunt hem helpen bij dit denkproces door hem een briefje te schrijven dat ook U van mening is dat deze unieke site wettelijk beschermd moet worden. Het adres: Jozef II-straat 30, 1040 Brussel.

Indien U nog op andere wijzen meent het Scheepvaartmuseum te kunnen helpen, neem dan contact op met Jean Heuninck, Scheepswerfstraat 31, 9200 Baasrode, tel. 052/333538.

LAARNE: Weverspad

Ter gelegenheid van de opening van het wandelpad 'Weverspad' te Laarne werd er een begeleidende brochure uitgegeven. In 16 blz. geeft André Van de Sompel, naast de routebeschrijving, ook een inleiding op de geschiedenis van de fabrieken Hanus (nu UCO Leon De Clercq), Vanham (nu NV De Schutter) en van de 'Tissage de Kalken et Anciens Etablissements Steenhaut-Poppe'. De brochure kan besteld worden bij de Stichting Sint-Pietersfeest Kalken, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken.

IIVR

HAMME: touwslagerijen

In Oost-Vlaanderen vond de semi-industriële en industriële productie van touwen vooral plaats te Berlare, Rupelmonde, Baasrode, Hamme en Dendermonde. In beide laatste kende de industriële productie een hoogtepunt. Wat betreft het behoud van een touwbaan en de ambachtelijke en industriële baanwagens, kan dit enkel nog te Hamme gebeuren. De Berlaarse touwslagersfamilie Tassenoy heeft haar oude ambachtelijke baanwagens geschonken aan het MIAT. Te Hamme staan momenteel nog drie restanten van vroegere touwbanen overeind. De baan bij Le Lis (Baanleje) zal eerstdaags verdwijnen, al dan niet gewoon in elkaar zakken. Het restant van de oude touwbaan van Vermeire (Achterthof) wordt stelselmatig beroofd van haar dakpannen, terwijl de beste baan, bij het vroegere 'La Hammoise' binnen enkele jaren plaats zal moeten ruimen voor een sociale woonwijk. Het gemeentebestuur is er enkel voor te vinden om enkele machines en twee traveeën van de touwbaan van 'La Hammoise' (met een totale lengte van een 300 meter) 'voorlopig' op te slaan in een magazijn. Konkrete plannen wat er daarna zal gebeuren zijn er niet. Het spinwiel dat in de hal van het gemeentehuis opgesteld staat is voor vele politici immers een voldoende eerbetoen aan het stuk schrijnende sociaal-economische geschiedenis dat aan de Hamse touwbanen vast zit. Uw schriftelijke steun voor een verantwoord behoud van een typische nijverheid wordt ten zwaarste op prijs gesteld. Adres: College van Burgemeester en Schepenen, Markt 1, 9220 Hamme. Verdere info: WIADS, 052/476235
HVR

WEST-VLAANDEREN

WESTTOERS

In samenwerking met de VVIA en de VVV Industrieel Erfgoed lanceerde 'Westtoers' (het boekings- en tour-organisme van Westtoerisme) een dagtrip (één of twee dagen) onder de titel 'Kennismaking met de Industriële archeologie'.

De eerste dag bezoekt men in Kortrijk het Vlasmuseum, er wordt koffie geserveerd in de vlassersherberg 'De Vlasblomme', en nadien volgt een rondleiding langs o.m. Vanneste's Molen in Marke, de pannembakkerij in Pottelberg, en andere industriële sites in de regio. Na het middagmaal in Kortrijk wordt een bezoek gebracht aan een vlasrotterij en aan de vlasswingelmolen 'Preetjes Molen'. De dag wordt besloten in de jeneverstokerij St.-Pol, en uiteraard worden er theorie en praktijk gekoppeld.

Wanneer men het tweedaags programma neemt, volgt er nog een culinair avondmaal en een overnachting in een luxe-hotel in de streek.

De tweede dag staan een rondleiding in Izegem, een bezoek aan het Schoeisel- en/of Borstelmuseum, en aan de stoommachine van de ETIZ-centrale. 's Middags maaltijd in Izegem. Nadien volgt een rit (onderweg uitleg) naar Poperinge, waar o.m. het Hopmuseum bezocht wordt. De dag wordt afgesloten met een Hommelbier.

Een ééndaags programma kost all-inclusive 850 fr. per persoon, het tweedaags programma 4480 fr. + eventueel 800 fr. toeslag voor een eenpersoonskamer. Meer informatie en boekingen bij Westtoers, Kasteel Tillegem, 8200 St.-Michiels-Brugge, tel. 050/380296 fax 050/380292.

JONGE COWBOYS

Zuid-West-Vlaanderen wordt soms 'het Texas van Vlaanderen' genoemd, alhoewel niet iedereen met deze betiteling gelukkig is. Toch richten een aantal dynamische bedrijfsleiders enkele jaren geleden een club 'De Jonge Cowboys' op, die jaarlijks een 'Gouden Lasso' uitreiken aan een jonge bedrijfsleider die één of andere speciale prestatie leverde.

Dit jaar dient de kandidaat niet alleen een succesvol bedrijf opgestart te hebben, maar moet hij dit daarenboven realiseren in een oud gebouw (bv. een vroeger bedrijfspand) dat hij hergebruikte. Dit moet niet noodzakelijk een 'antiek'

gebouw zijn, maar de Jonge Cowboys willen met hun initiatief o.m. duidelijk maken dat het gebrek aan bedrijfsruimten in de streek ook door 'inbreiding' en hergebruik kan opgelost worden.

De prospectie verloopt i.s.m. de VVIA. Daarenboven vroegen de Jonge Cowboys aan de VVIA om een beleidsnota samen te stellen over de toekomst van de oude gebouwen die in de streek aan het vlasverleden herinneren: de rotterijen langs de Leie en elders, de vlasschuren, de vlasserswoningen, en zoveel andere getuigenissen. Wat kan met deze relikten gebeuren, hoe kunnen zij een rol spelen zowel in het economisch als in het sociaal-kultureel patroon van de streek.

Leden van de VVIA die ofwel een kandidaat voor de Gouden Lasso willen voorstellen, ofwel die aan het vlasproject willen meewerken, kontakten zo spoedig mogelijk ons sekretariaat.

BRUGGE: Nieuwe Molens

In Brugge onderneemt de n.v. New Trends als privé-promotor thans het grootste renovatieschema voor industriële panden in ons land. Op midzomernacht, op een ogenblik dat de hemel alle sluizen openzette en daarmee de fecestelijkheden danig verstoorde, werd het project voor een uitgebreide schare van genodigden gelanceerd, met onze voorzitter als gastspreker, naast burgemeester Van Acker en Kurt Van Eeghem die het gebeuren aaneen praatte.

In toren 1 van de Nieuwe Molens werd door moderne kwalitatieve ingrepen 3312 m verhuurbare oppervlakte geschapen. Toren 2 zal 37 appartementen en 700 m dienstzones scheppen.

Het is duidelijk dat deze indrukwekkende gebouwen ook uitdagingen inhouden. Hun constructie is - alhoewel flexibel - voor de eeuwigheid gedacht, en aanpassingen aan nieuwe bestemmingen zijn mogelijk doch niet steeds een sinecure. Nemen we als voorbeeld toren 2, waar 123 m³ silowanden moesten weggeknabbeld worden, en waar 128 raamopeningen (elk betonblokken tot 5 ton per stuk) moesten gezaagd worden. Zelfs de schouw van 36 m. hoog, het

Zithoek in het modelappartement

symbool van elk industrieel bedrijf, vroeg speciale technieken om haar in éénmaal recht te vizelen.

Aan deze onderneming kwam de grootste kraan van West-Vlaanderen te pas: 41,8 m hoog, met een arm van 50 meter. Een industrieel gebouw als 'De Nieuwe Molens' groeide in de loop van zijn bestaan. Machines, leidingen, verbindingen, kokers en kettingliften, werden op een organische wijze door het gebouw aangebracht.

En, voor degenen die angst zouden hebben dat unieke installaties verdwenen, hen mogen wij gerust stellen. Een aantal machines werden voorzichtig gedemonteerd, en in de naastgelegen vroegere Molens De Wulf (Brucoma - die in een latere fase ook bij het renovatieproject betrokken worden) werden een aantal

elementen voor behoud aangeduid. Op verschillende plaatsen werden trouwens elementen en installaties van vroeger in de nieuwe architectuur geïntegreerd, vooral in de publieke ruimten

Een machine die zeker behouden blijft, een uniek stuk in Brugge, is de oude stoommachine: een prachtige tandem-compound-machine van ca. 300 pk., gebouwd door de Vlaamse constructeur 'Carels-VandeKerchove'. Door de initiatiefnemers werd trouwens reeds een vzw 'Carels' opgericht, die zich over deze machine zal ontfermen. Aan een selecte groep genodigden werd na de officiële feestelijkheden - als verjaardagsgeschenk aan projectpromotor Harry Van den Hove - de voorlopig opgekuiste machiniekamer en machine voorgesteld. Ter gelegenheid van deze feestelijke gebeurtenis werd op beperkte oplage een luxe-fotobrochure over de Nieuwe Molens 'vóór' de renovatie voorgesteld. Na afwerking van het project zal een tweede deel het nieuwe uitzicht en karakter presenteren. Deze brochure telt 40 blz. en werd gedrukt op formaat 24x31 cm op luxe-glanspapier. De foto's (bichromie en kleur) zijn van Godewijn Daled, de inleiding van A. Linters en de realisatie lag in handen van de uitgeverij Marc Van de Wiele in Brugge. Dit fotoboek is verkrijgbaar in de handel (ISBN 90/800705/1/3, 750 fr.). Voor onze leden (strikt voorbehouden!) hebben wij een aantal boeken beschikbaar aan de prijs van 600 frank.

HARELBEKE: een oplossing voor het station

Het station van Harelbeke (1892) is een typisch voorbeeld van de stations in 'nationale' stijl, zoals de Belgische staat deze bouwde vanaf 1880, na de eerste golf van terugkopen van de privé-spoorweglijnen. Op 24 juli 1980 werd het wettelijk beschermd, zóer tot ongenoegen van de NMBS die het wilde afbreken bij de ophoging van de spoorweg.

Nadien werd wel het prachtige ijzeren stationsspant 'gedemonteerd'. Op vraag van monumentenzorg moest het in veiligheid bewaard worden, maar wij vernamen onlangs dat het aan een Kuurnse handelaar in tweedehands-bouwmaterialen versjacherd werd, die delen ervan reeds doorverkocht (o.m. de decoratieve kolommen).

Intussen weigerde de NMBS maar één vinger uit te steken tot instandhouding van het station. Plannen en voorstellen die indertijd door de (thans niet meer bestaande) WKIAP, de Werkgroep Conservatie Industrieel Archeologisch Patrimonium, uitgewerkt werden om het station deels te herbestemmen als station, deels als openbare socio-kulturele ruimte, vonden geen genade. Het verval van het stationsgebouw deed in Harelbeke en omgeving de haren van velen ten berge rijzen.

Onlangs deed het stadsbestuur een zoveelste voorstel aan de NMBS: de stad stelde voor dat de NMBS een nieuw station zou bouwen op de plaats van het huidige goederenstation, de stad zou het station overnemen en instaan voor de restauratie. Eindelijk reageerde de NMBS met een tegenvoorstel dat thans goede kansen lijkt te maken: hierin zou door de stad een nieuw gebouw van ca. 120 m opgetrokken worden links van het beschermde station, en zou er door de NMBS een fietsenstalling voor 450 rijwielen en een parking voor 150 auto's bijgebouwd worden.

De stad zou eigenaar worden van het station en de gronden van de NMBS aan het stationsplein, en opdraaien voor de kosten van de restauratie en renovatie. Deze laatste zullen niet te onderschatten zijn, gezien het gebouw intussen ruim tien jaar aan verkrotting overgeleverd is. Toen wij ons enkele maanden geleden toegang verschaften tot het pand bleek dat de bedenkelijke staat ervan nog verergerd werd door de talloze duiven die erin huizen, en waarvan op de vloeren heel wat krengen en de uitwerpselen liggen.

Tijdens de Open Monumentendag (op 15 september) zullen plaatselijke initia-

De nieuwe tentoonstellingsruimte

tiefnemers de aandacht op dit station vestigen, alhoewel het - om begrijpelijke redenen - niet toegankelijk zal zijn. Er zal ook een petitie-actie gevoerd worden.

IZEGEM:

In deze stad wordt de vroegere borstelfabriek van Jules Demeester-Bossuit (1886, in 1887 n.v. samen met Benoot Paret, later bekend onder de naam *l'Hirondelle*) door het Vlaams Woningfonds van de Grote Gezinnen gerenoveerd tot sociale woningen. Het was in dit bedrijf dat vanaf 1906 in de borstelmakerij ook het z.g. 'trekken' gemechaniseerd werd, nadat het zagen en bewerken van de borstelhouten er reeds enige tijd mechanisch geschiedde.

De renovatie is in principe een goede zaak. De originele gevelpartij van het woonhuis en de burelen en de gevel van de oude machinekamer langs de spoorweg blijven behouden. Jammer genoeg verdwijnen wél een aantal kenmerkende elementen van het bedrijf, zoals de typerende fabrieksschouw. Ook een oude Lancashire-stoomketel met een vlak geklonken ketelfront werd intussen verschroot.

Het front van de inmiddels verdwenen ketel

GISTEL: Molenstichting Alfred Ronse

Op maandag 1 april 1991 werd te Gistel een vzw opgericht die zich tot doel gesteld heeft om het behoud van de Meerlaanmolen op zich te nemen. Deze molen is uitzonderlijk omdat hij niet alleen een graanmolen was, maar ook

elektriciteit kon produceren. Wetenschappelijke studie moet nog uitwijzen of dit de enige molen was in België die elektriciteit kon voort brengen.

Een van de belangrijkste figuren die zich bezig hield met wetenschappelijke studies rond molens en elektriciteit was ingenieur Dekker uit Leiden. Alfred Ronse, die een goede vriend van Dekker was, paste de verdekking toe op zijn twee molens te Gistel (Oostmolen en Meerlaanmolen). Bij de restauratie van de Oostmolen tussen 1979 en 1982 werd de verdekking weggelaten, waardoor nog altijd discussies zijn over de juistheid van de ingreep.

Alfred Ronse, die in West-Vlaanderen aanzien werd als een echte molenkenner, schreef in 1934 een boek 'De windmolens' dat nu nog als een standaardwerk wordt beschouwd. In dat boek staat ook het plan van de Meerlaanmo-

len en daar zien we hoe Ronse het probleem van een steeds wisselende draaisnelheid van de molen aanpaste de konstante snelheid die de dynamo eiste. Hij loste dit op door het gebruik van riemen over konische gedeelten, waarbij een regulator (bollen van Watt) zorgde voor het verschuiven van de riemen over de diametraal opgestelde konische elementen. We weten niet of Ronse dit systeem heeft uitgevonden, maar het toont onder andere heel wat gelijkenis met het transmissiesysteem dat bij de DAF-auto's gebruikt werd.

De stichting heeft intussen de molen, die in 1933 werd gebouwd, in erfpacht genomen van de familie Ronse en hoopt om deze zo snel mogelijk op een verantwoorde manier te restaureren. Samen de Oostmolen, die een paar honderd meter verder staat, vormt hij een unieke toeristische attractie.

Huidige situatie van de Meerlaanmolen (foto E. Clauw)

Nederland

Op tocht langs enkele stoomgemalen

In de maand juni trokken we met de Stoomstichting West-Vlaanderen naar Nederland, bezochten er enkele stoomgemalen en konden ook wat gesprekken voeren met de mensen achter de schermen.

De gemalen behoren tot het dagelijkse leven van een Nederlander, gezien zijn land in grote mate onder de zeespiegel ligt. Aanvankelijk werd er met windmolens gemalen, maar rond 1770 begint Steven Hoogendijk zijn pleidooi voor de stoommachine als energiebron voor het bemalen van de polders. Na heel wat problemen wordt in 1787 te Rotterdam een eerste machine geïnstalleerd, die naar behoren funktioneerde. In de loop van de 19de eeuw zullen er dan verschillende stoommachines geplaatst worden in de gemalen. Vanaf de 20ste eeuw komt de dieselmotor de stoommachine verdringen, vooral omdat deze veel sneller kon opgestart worden. De oude machinist van Medemblik vertelde dat men minstens 24 uur op voorhand moest stoken om te kunnen pompen. Daardoor konden echt onvoorziene stortregens het waterpeil te sterk doen stijgen. Anderzijds is het ook meer dan eens gebeurd dat er te vroeg gepompt werd tot grote ergernis van de polderboeren die het waterpeil dan te diep zagen zakken.

Intussen zijn alle stoomgemalen buiten

dienst gezet. Meleen kwam de vraag naar behoud zijn kop opsteken. De polderbesturen wilden van die tuigen af omwille van de kosten, maar wilden ze wel voor een symbolische gulden overlaten aan een private stichting (een Belgische vzw). Daarnaast kregen de stoommachines een voorkeursstatuut bij de Nederlandse overheid. Meleen kwam de overheid op verschillende niveau's tussen in de kosten van restauratie en beheer van die gemalen. Dit betekent onder meer dat een voltijdse baan voor konservator-koncierge wordt betaald door diverse overheden samen. Anderzijds komt de overheid nogal vlot tussen in de kosten van de restauratie van de gebouwen die veelal het statuut van beschermd monument kregen. Verder beschikken de stichtingen over een vrij ruime schare vrijwilligers die de machine onderhouden en doen funktioneren.

De uitbating van de sites is nogal verschillend. De gemalen Hertog Reijnout en Halfweg proberen hun site zo getrouw mogelijk te bewaren zonder al te veel externe elementen binnen te brengen. In het Cruquiusgemaal weet men niet goed waar men naar toe wil. Naast de enorme machine uit 1849 bevat het gemaal in de vroegere ketelzaal een museum van de polderbemaling waar allerlei zaken zijn samengebracht die nogal wat samenhang missen, want we vinden er ook maquettes -mooie weliswaar- van de vuurpomp van Newcomen

en de eerste machines van Watt. Interessant voor ons is de Cockerill-balansstoommachine die daar werd ondergebracht en die afkomstig is uit het gemaal aan de Arkelse Dam. Volgens het bordje gaat het om een Nederlandse machine. Het is wellicht de enige keer dat de Nederlanders fier zijn dat ze ooit tot België behoorden (historische mop). De Nederlanders zijn ook zo vriendelijk geweest om een tweede gelijkaardige machine terug te sturen naar België voor de kollektie van Cockerill in Seraing. Blijkbaar is ze daar echter op de dool geraakt. Het gemaal Medemblik is uitgebouwd tot het Nederlands Stoommachinemuseum en bevat naast zijn oorspronkelijke machine tal van andere stoommachines. Het zijn er zoveel geworden dat het museum bijna letterlijk uit zijn voegen barst en dat er aan gedacht wordt om bij te bouwen. Het zou in elk geval het museum ten goede komen mochten een aantal machines naar een ander gebouw kunnen verplaatst worden. Die uitbreiding zou onder meer ook moeten tot stand komen om een grote PHOENIX-crosscompound onder te brengen. Het is wellicht de enige machine van die omvang die nog bewaard is van deze Gentse konstrukteur.

Wellicht moeten we onze beleidsverantwoordelijken ook eens op werkbezoek sturen naar Nederland, zodat ze met eigen ogen kunnen zien hoe een private vereniging met steun van de overheid perfect een monument kan bewaren.

Stoomgemaal Halfweg

De originele stoommachine met centrifugaalpomp te Medemblik

VERSCHENEN

D. DE VLEESHAUWER & N. KERCKAERT, *Het nieuwe licht uit Langerbrugge, Antwerpen, Ebes, 1990, 494 p. + ill.*

Beide auteurs, gedreven tomaverzamelaars, geven in hun werk een eerste overzicht van de plaatselijke intrede van de elektrische (openbare) verlichting in een groot deel van Oost- en West-Vlaanderen, dat door de C.F.F.-centrale Langerbrugge werd bediend. Het werk valt uiteen in vier delen.

In het eerste deel worden de kennismaking met de nieuwe verlichtingstechnologie behandeld, de rol van enkele geïnteresseerde notabelen en de eerste lokale initiatieven in België. In het tweede deel worden de eerste successen, het wantrouwen en de strijd met de gevestigde gasverlichting in de exploitatiezettingen (Brugge, de Middenkust, het Meetjesland, Gent en Schelde-Durme) uit de doeken gedaan, dit tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Het derde hoofdstuk behandelt de oorlog en de stimulerende rol van de Duitse bezetter. In het laatste hoofdstuk wordt de verovering van het platteland tijdens het Interbellum beschreven, evenals de algemene exploitatieontwikkelingen en natuurlijk de centrale zelf, waarbij de hobby's van directeur-generaal Herry de nodige aandacht krijgen.

Het boek is rijkelijk geïllustreerd. Naast afbeeldingen van elektriciteitsreklame, oude gamdelen van elektriciteitsfabrikanten, afbeeldingen van en rond de centrale te Langerbrugge werd er een prentbriefkaart van elke gemeente, die door C.E.F. bediend werd, afgedrukt. Hierbij is het spijtig dat het gewone prentbriefkaarten zijn, waar nauwelijks iets aanwezig is in verband met de openbare verlichting zoals verlichtingsarmaturen, distributiemasten of kabinen. De behandeling van het gebruikte bronnen en literatuurmateriaal werd op een uiterst oppervlakkige manier weergegeven. Deze 'schoonheidsfouten' nemen toch niet weg dat dit boek een degelijk beeld geeft van de doorbraak van de elektriciteitsdistributie in een deel van Vlaanderen.

(HVR)

W.H.P. SCHOLTEN e.a., *Beelden uit het industrieel verleden van de Kanaalzone, Goes, 1990, 79 blz. + ill. Verdeeld door De Koperen Tuin, Gasthuisstraat 12, 4461 JS Goes.*

De werkgroep I.A. van de Zeeuwse Culturele Raad is met dit werkje aan zijn derde studie over het industrieel verleden van Zeeland toe. In 1985 werd het industrieel erfgoed van Schouwen-Duiveland behandeld, terwijl in 1988 Walcheren aan de beurt was. Zijn derde publicatie belicht dus het industrieel erfgoed langsheen het Nederlandse deel van het kanaal Gent-Terneuzen.

Werd tussen 1817-1827 het project uitgetekend en uitgevoerd, vooral met het oog op een optimale bevoorrading van de textielnijverheid te Gent, dan duurde het toch tot na 1880, vooraleer er zowel langs Nederlandse

als Belgische kant een gestadige ontwikkeling van de Kanaalzone plaatsgreep, waarbij Belgisch en Frans kapitaal nadrukkelijk aanwezig was bij de eerste investeringen langs het Nederlands kanaalstuk.

In 12 deeltjes worden 11 sites behandeld – allen verbonden met het kanaal – die herkenbare bakens zijn van voorbijge of nog bestaande economische activiteit. Naast een korte inleiding over de geschiedenis van het kanaal, worden achtereenvolgens behandeld: De Oostsluis, het spoorwegemplacement (Mechelen-Terneuzen en Gent-Terneuzen), de NV Handel-, Industrie- en Scheepvaartmaatschappij De Hoop en de NV Terneuzense Scheepsbouwmaatschappij, allen te Terneuzen, de Lelybrug, de Compagnie Néerlandaise de l'Azote en de Centrale Westdorp van de NV Provinciale Zeeuwse Electriciteitsmaatschappij te Sluiskil, de kanaalarm met sluis, de Eerste Nederlandse Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek, de NV Walzermolen en de NV Nieuwe Nederlandse Maatschappij tot Vervaardiging van Spiegelglas, allen te Sas-van-Gent.

Zoals het in een beeldenboek past (83 ill.) krijgen we vooral een beknopte geschiedenis van de 11 sites, onderverdeeld in drie delen, nl. het beeld van de site, de 'historie' en het heden (d.i. na 1950/60). De opzet om de aandacht te vestigen op getuigen van de ontwikkeling van bedrijf en techniek is zeker geslaagd. Het boekje is een goed uitgangspunt voor verder sociaal-economisch onderzoek.

(HVR)

Bygning, by og land, 11, maart 1990, 48 blz.

Het Deense tijdschrift *Bygning, by og land* (gebouwen van stad en platteland) wordt uitgegeven door de Vereniging voor architectuur- en landschapskultuur in Odense en bekijkt de gebouwen vooral vanuit architecturaal standpunt. Er staan veel kleurenfoto's over hergebruik in, maar je merkt weinig van de bewaarde machines en installaties.

In het speciaal nummer van maart 1990 staat op de voorpagina een lichtende foto van de brouwerij Trekroner in Valby bij Kopenhagen, die na een bestaan van negentig jaar niet gesloopt werd en nu voor 30.000.000 Deense kronen gerestaureerd is. Ook in Valby werd de suikorraffinaderij gered, maar in de Kopenhagse haven is een markante raffinaderij van hetzelfde zoet verdwenen.

Als goed voorbeeld van hergebruik wordt de spiritusfabriek van Slagelse (1902) aangehaald. In Aalborg werd een tabaksfabriek omgebouwd tot een hogeschool voor ingenieurs en in Mariager wordt de cementfabriek Dania hergebruikt. De draaioven zal dienen om de bodem te zuiveren. Ook heel wat melkfabrieken kenden een hergebruik, terwijl van het in onbruik geraakte station Østbane in Aarhus is een 'culturele wachttuif' gemaakt. Met zulke en andere voorbeelden is aangetoond hoe aktueel hergebruik van oude industriegebouwen de jongste jaren is.

Soms zijn er foto's van oude installaties te zien zoals de ringoven uit 1864 van de tegelfabriek in Nivå, de stoommolen uit 1853 van dominee Niels Madsen Harboes in Skelstrup

of de kalkfabriek uit 1916 ergens in Djursland.

In een ingezonden stuk pleit Ole Mørtzen van Lagelands museum ervoor de Deense windmolens – in navolging van de Nederlandse en Duitse – meer open te stellen voor toeristen.

(AP)

F. FORTUNET, *Guide méthodologique pour l'histoire des moulins à partir des sources d'Archives, Dijon, Centre de Recherches pour l'Histoire et l'Anthropologie des Techniques Alimentaires, 1988, 29 blz.*

In een erbarmelijke taal met soms manke periodes probeert de auteur eenvoudige concepten moeilijk uit te drukken. De 'bibliographie générale et méthodologique' (sic) bevat maar vijf werken, alle natuurlijk in het Frans. Gelukkig is de inhoud interessanter al beantwoordt hij niet volledig aan wat de titel laat veronderstellen. Daar de molens pas in de 19de eeuw als statistisch gegeven in de archieven opgenomen zijn, beperkt de auteur zich tot de archiefstukken van de laatste twee eeuwen. Anderzijds gelden de bronvermeldingen enkel voor Frankrijk. F. Fortunet zoekt eerst hoe je de molens kan inventariseren: ze overloopt de verschillende tellingen en noteert de referenties, zowel aan de Archives Départementales als aan de Archives Nationales. De enquête van 1809 was het volledigst: voor elke molen vermeldt ze het type, de uitrusting, de oorsprong van de molenstenen, het soort maalsel, het maalvermogen, enz. De latere enquêtes waren minder strak: hun gegevens zijn dan ook meer gevarieerd. Om de molens precies te situeren is het kadaster de aangewezen bron.

In het tweede deel zoekt de auteur naar de archiefteksten die ons in staat stellen de geschiedenis te schrijven van de molen als onderneming of als familiebezit. Het zijn vooral hinder-enquêtes die vanaf de Franse Revolutie ingesteld werden. De reglementen over de waterlopen en de statistische enquêtes leveren op hun beurt interessante gegevens over de uitrusting van de molens, de eigenaars en de uitbaters, de handarbeiders, enz.; maar vooral de fiscale documenten verklappen de technische aspecten. Op het einde van de 19de eeuw verenigen de molenaars zich: 'la Meunerie française' (1885-...) licht ons in over de technische vooruitgang van de molens.

Het menselijk aspect vind je vooral in de notarisakten. Maar archiefwerk is niet genoeg: de molen zal pas tot leven komen als aan dat onderzoekswerk ook nog mondelinge overleveringen worden toegevoegd.

Een reeks aanhangsels (illustreren de voornaamste archiefstukken die de auteur aangehaald heeft).

Voor wie de Franse molens uit de laatste twee eeuwen bestudeert, is het werkje een praktisch gidsje.

(YC)

ZOEKERTJES

Centrum industrieel erfgoed Vlaanderen

De V.V.I.A. wil tijdens de volgende maanden de lokalen en het documentatiecentrum in Ronse verder operationeel maken.

Wij zoeken daarom :

- vrijwilligers die willen helpen bij de inrichting van de lokalen (schilderen, elektriciteit leggen, enz...);
- vrijwilligers die willen helpen bij het sorteren en inventariseren van de dokumentatie (boeken, tijdschriften, knipsels,...);

Daarnaast zijn wij op zoek naar volgende materiële dingen :

- enkele oude gasradiatoren;
- een paar kasten;
- rekken;
- vasttapijt of tapijttegels voor het leslokaal (ca. 50 m²)

Wie helpt ons ?

Dokumentatiecentrum

De VVIA bezit nu reeds meer dan 500 tijdschriftentitels (meestal onvolledige reeksen) en ca. 2500 (vooral oude technische) boeken in zijn documentatiecentrum.

Wij willen dit in de loop van volgende maanden sterk uitbouwen, en zijn daarom op zoek naar:

- oude technische boeken en tijdschriften;
- oude jaargangen van historische en heemkundige tijdschriften;
- jaarverslagen van firma's;
- bedrijfsbladen;
- uitgaven van beroepsverenigingen;
- publikaties van binnen- en buitenlandse regionale en lokale organisaties voor industriële archeologie;
- studies, rapporten, eindwerken over de thema's waarmee wij ons bezig houden.

Wanneer U ons een seintje geeft, dan komen wij deze stukken wel bij U ophalen.

Kasjmirsjaals

De werkgroep Kunstgeschiedenis van de Vlaamse Vereniging voor Oud en Hedendaags Textiel (VVHOT) zoekt gegevens over de produktie van Kasjmirsjaals in onze gewesten, dit vanaf de 19de eeuw. Aan deze objecten werd in ons land in tegenstelling tot Frankrijk - nog maar weinig aandacht besteed, hoewel er belangrijke firma's actief waren, o.m. in het Waasland. De werkgroep vraagt dan ook alle zaken te signaleren in verband met deze studie, zoals sjaals, archiefmateriaal van textielfirma's, gegevens over 19de-eeuws industriële tentoonstellingen en 'Belgische' portretten waarop deze sjaals voorkomen. Info: Ingrid De Meuter, Rijsenbergstraat 26, 9000 Gent, 091/221753

IN MEMORIAM

Op 7 april overleed één van onze leden van het eerste uur; ere-senator De Rouck (1928), Germain voor iedereen in de VVIA.

Ik leerde hem kennen in 1974, toen ik voor het (inmiddels ter ziele gegane) Centrum voor Industriële Archeologie de voorbereiding deed van de tentoonstelling 'En toen kwam de Machine', de eerste tentoonstelling over i.a. in België. Er kwam een kort en bondig briefje van de toenmalige schepen De Rouck, met de vraag om de Vlaamse Ardennen en vooral Ronse niet te vergeten, en met een nog nadrukkelijker vraag om met hem een afspraak te maken. Als jong historicus kan men zo'n verzoek niet weigeren. Er werd naar Ronse gereden, waar Germain De Rouck de tafel met dokumentatie overlaadde; over textiel, over de molens, over brouwerijen, over het station dat van Brugge zou gekomen zijn, over de mensen van Ronse. En vervolgens nam hij mij op sleeptouw, langs bedrijven, door de koertjes, ... Zijn plannen om in Ronse een 'menselijk' textielmuseum op te richten werden uitvoerig toegelicht. En ondertussen gaf hij ook ronduit zijn commentaar op het reilen en zeilen in Vlaanderen, en op het feit dat de tentoonstellingsvoorbereiding in Vlaanderen maar een halftijdse opdracht kreeg, in Wallonië een voltijdse. De gevulde dag eindigde met de

ontdekking dat mijn auto met een lekke band voor het stadhuis stond: geen probleem, schepen Germain De Rouck stroopte zijn mouwen op en met veerende krachten werd van band gewisseld.

Op die dag kwamen alle karakters van Germain de Rouck boven: zijn kulturele gedrevenheid, zijn dynamisme, zijn (soms scherpe) humor en zijn relativiseren van het politieke bedrijf, zijn belangstelling voor het verleden van de gewone mensen, zijn onafhankelijk en soms eigengereid denken, zijn ideeën en plannen waarvan hij wist dat zij in een heel mensenleven toch niet te realiseren waren - maar je moest toch niet nalaten om het minstens te proberen. Het eerste contact was raak, en de contacten zijn sedertdien gebleven.

Germain De Rouck was moeilijk in een hokje te vangen, ook politiek niet, zodat hij wel een paar keer van kleuren veranderde hetgeen niet altijd vrienden oplevert.

Voor de VVIA was hij lange tijd iemand die vanuit het parlementair gebeuren de industriële archeologie volgde en steunde, en vice versa suggesties en vragen doorspeelde. Hij deed een aantal mandatarissen zweten met zijn in humor gedrenkte parlementaire vragen naar het verdwenen 'Musée de l'Industrie'. Hij zat Rika De Backer aan haar

veren toen in Ronse illegaal een aantal belangrijke textielgebouwen gesloopt werden (de fabriek Cambier aan de Watermolenstraat) en teisterde de spoorwogen met zijn aandrang voor het behoud en de restauratie van het station. Tijdens de Vlaams-Nederlandse Ontmoetingsdagen voor Industriële Archeologie (die in 1985 in Ronse en Oudenaarde doorgingen) las hij de verlegenwoordiger van gemeenschapsminister Poma de les met een hele resom vroegere beloften voor de industriële archeologie die niet gehouden werden. Toen de VVIA op zoek ging naar nieuwe lokalen, zocht Germain De Rouck (toen in oppositie) in Ronse en hield op onze algemene vergadering zo'n vurig pleidooi, zodat wij tot onze verhuis besloten - alhoewel zulks een heel risico inhield. Germain De Rouck was VVIA-lid sedert 1978, niet zomaar een gewoon betalend lid, maar een lid van wie we regelmatig briefjes, kattedelletjes, telefoontjes ontvingen. Wanneer je dan het plotse overlijden verneemt geeft zulks een schok, want ook rusteloze mensen worden ooit tot rust gebracht. Je kunt dan maar hopen dat het werk dat hij ingezet heeft door anderen overgenomen en verdergezet wordt: zijn Trefcenter, zijn Zuidvlaamse Kultuurkrant, zijn Vlaams Klank- en Beeldcentrum, en zoveel andere dingen.

KALENDER

CONSERVATION AWARDS:

Niet vergeten: de dossiers en de inschrijvingsformulieren voor de door Ford gesponsorde Conservation Awards (zie nr. 21 van deze nieuwsbrief) moeten uiterlijk op 1 augustus binnen zijn. Indien U nog vragen of problemen heeft telefoneert U naar het sekretariaat van de C.A., Mevr. M. Beerens, tel 03/5402742

MUSEUM- EN MONUMENTENZORGKURSUS

Het Instituut voor Conservatie en Restauratie vzw (dat vorig jaar samen met de VVIA de eerste postgraduaatskursus industriële archeologie inrichtte) organiseert in de loop van 1991-92 o.m. een cursus 'Inleiding tot Museumtechnieken en Museummanagement' (één zaterdag per maand, vanaf 9 november tot 25 april) en eveneens 'Inleiding tot de Monumentenzorg' (meestal twee zaterdagen per maand, vanaf 16 november tot 15 februari). Een brochure met gegevens over deze en andere cursussen kunt U bij het ICR aanvragen: Zwarte Zusterstraat 34, 9000 Gent.

In deze kalender worden gratis aankondigingen van alle bij het Samenwerkingsplatform Industriële Archeologie Vlaanderen aangesloten organisaties opgenomen. Zendt Uw gegevens aan :

Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie vzw
Postbus 30
9000 Gent-12
tel 056/779624

11 augustus
WESTVLAAMSE MOLENZONDAG
Diverse molens zijn te bezichtigen. Info: 050/386901

15 augustus
SINT-DENIJS: opendeurdag molen ter claere
Deze molen is gelegen langs de Beerbosstraat te Sint-Denijs, een deelgemeente van Zwevegem

25 augustus
ANTWERPSE MOLENDAGEN
Diverse molens zijn bezoekbaar en doorgaans ook in werking. Info: 014/300399

OOSTVLAAMSE MOLENDAGEN
Ook hier worden diverse molens opgesteld, o.a. een rosmolen. Info: 091/607442

7 en 8 september
KOMEN - TEN BRIELEN: oogstfeesten rond Soetes Molen
Gedurende die twee dagen zijn er geleide bezoeken.

9 en 16 september
KORTRIJK: Nationaal Vlasmuseum
Tussen de roerloze poppen zullen personen in oude kledij de technieken demonstreren.

15 september:
OPEN MONUMENTENDAG
Voor verdere informatie verwijzen we naar de publikaties van de Koning Boudewijnstichting. Ook dit jaar zullen er verschillende industrieel-archeologische sites, onder andere meerdere molens tussenzitten.

STOOMDAG
Dit jaar heeft de Stoomstichting West-Vlaanderen vzw beslist om haar stoomdag te laten samenvallen met de Open Monumentendag. Bij die gelegenheid zijn in het totaal een tiental stoommachines in hun originele machinekamer te bezoeken. Aangezien vrijwel al deze machines in anders niet toegankelijke bedrijven liggen is dit een aanrader. Verder informatie kan verkregen worden via 056/779624.

21 september
ARENDONK: tiende Vlaams-Nederlandse Kontakt dag
Jaarlijkse samenkomst van Vlaamse en Nederlandse molenvrienden. Info en inschrijvingen 014/557007

29 september:
OPEN BEDRIJVEN DAG
Met medewerking van de VVIA in Beringen (steenkoolmijn), Boom (EMABB), Alseberg (kartonfabriek Winderickx), Kortrijk (pannenbakkerij Pottelberg) en Baasrode (Scheepvaartmuseum)
Info: 056/359102

20 oktober:
HASSELT:
Hasseltse jeneverroute. Info: 011/226008

TENTOONSTELLINGEN

22 juni - 25 augustus
'Industriële Archeologie in Groot-Temse' in het Gemeentehuis van Temse. Info 03/7715131

25 mei - 27 oktober
'A la découverte de notre patrimoine industriel' in de Ateliers du Bois-du-Luc (Houdeng-Aimeries)

14 juni - 3 november
'Van fabriek tot museum' fototentoonstelling over de voormalige wollenstoffenfabriek C. Mommers & Co. in het Nederlands Textielmuseum te Tilburg. De tentoonstelling geeft een beeld van de ontwikkeling van het Mommersbedrijf tot de huisvesting van het museum in het kompleks.